

Tartu Ülikool

Usuteaduskond

Hille Läänemets

*Maarja Magdaleena kuvandist varakristlikus kirjanduses ja tänapäevases
kirjanduses. Motiivianalüüs.*

Bakalaureusetöö

Juhendaja dr. theol. Ain Riistan

Tartu 2013

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus.....	3
I. Maarja Magdaleena tähtsus ja kuvand	6
1.1 Maarja(te) erinev käsitus	7
1.2 Maarja ja Peetruse konfliktne suhe	7
II. Maarja Magdaleena käsitus kirjanduses	10
2.1 Nägemus Maarja Magdaleenast varakristliku kirjanduse põhjal.....	10
2.1.1 Nag Hammadi gnostiline raamatukogu	10
2.1.2 Maarja evangeelium.....	11
2.1.3 Tooma evangeelium	13
2.1.4 Uus Testament.....	14
2.2 Nägemus Maarja Magdaleenast tänapäevase kirjanduse põhjal.....	15
2.2.1 Da Vinci kood.....	15
2.2.2 Magdaleena pärand	16
2.2.3 Viimne kiusatus.....	16
III. Müüdid	17
3.1 Patune naine.....	17
3.2 Maarja Magdaleena – Jeesuse kiusatus	19
3.3 Püha Graal ja Püha õhtusöömaaeg	21
3.4 Jeesuse ja Maarja Magdaleena abielu?.....	22
3.5 Maarja Magdaleena ja ülestõusnud Jeesus	25
Kokkuvõte	27
Kirjandus ja allikad	29
The portrayal of Mary of Magdala in early Christian and present day literature. Motif analysis.	31

Sissejuhatus

Maarja Magdaleena on kõneainet pakkunud sajandeid ning temaga seonduvat on oma teostes käsitlenud rohkelt autoreid varakristlikust ajast tänapäeva ilukirjanduseni ning tema ümber ringleb palju erinevaid käsitusi ja müüte.

Bakalaureusetöö eesmärk on uurida Maarja Magdaleena tegelaskuju muutumist varakristlikust ajast tänapäevani ning tuua välja erinevaid müüte temaga seoses. Kuna teema on bakalaureusetöö jaoks liialt laiaulatuslik, siis kitsendati teemat ning töös käsitletakse James M. Robinsoni toimetatud „The Nag Hammadi Library“ ja Wilhelm Schneemelceri „Neutestamentliche Apokryphen“ abil Maarja evangeeliumit ja Tooma evangeeliumit ning Uku Masingu tõlkes Tooma evangeeliumit kõrvutades neid Uue Testamendiga ning tänapäeva ilukirjandusest Nikos Kazantzakise „Viimse kiusatusega“, Dan Browni „Da Vinci koodiga“ ja Laurence Gardneri „Magdaleena pärandiga“.

Maarja evangeelium ja Tooma evangeelium valiti, sest need teosed on palju kõneainet pakkunud ning olnud rohkete uuringute aluseks. Leitud on veel hilises minevikuski tõendeid ja tekste, mis valgustavad Maarja Magdaleena teemat. Kuid vastuseid küsimusele, kes siis ikkagi oli Maarja Magdaleena, me otseselt ei leia. Paljud algtekstid on säilinud osadena, mõned lõigud on kaduma läinud. Uus Testament oma kanoonilisusega on kiriklikes ringkondades tunnustatud ning hea alus gnostiliste ja apokrüüfsete kirjutiste võrdlemisel.

Kirjanduse poole pealt valiti aluseks viimastel aastatel kõige enam jutuvainet pakkunud „Da Vinci koodi“, mille hea teemaarendus annab paljudele alust pimesi uskuda kirjapandut. Samas on see küllaltki intrigeeriv. „Viimne kiusatus“ on selle kõrval väga huvitava ülesehitusega ja justkui annab Uues Testamendis kajastatud Jeesuse ja Maarja loole peaaegu samastatava pildi kõrvale olles ilukirjanduslike nippidega tugevalt vürtsitatult põnev lugemine. „Magdaleena pärandi“ valiti seetõttu, et pretendeerides ajaloolisusele ja väidetavalt põhjalikele uurimustele on teoses siiski palju faktilisi küsitavusi. Selle alusel on selgelt võimalik jälgida, kui mõjus selline teos tavalugejale on.

Analüüsimisel kasutatakse Antti Marjaneni ja Hannele Koivuneni analüüse ning erinevaid internetis ja ajakirjanduses avaldatud artikleid.

Kuna Tooma, Maarja ja Filippose evangeeliumid on leitud gnostiliste käsikirjade kogust, siis tuuakse välja mõned uurijatest – võiks mainida Rudolf Bultmanni, Karen L. King, P. Thimmes. Maarja evangeeliumi esmaeditsioon Walter C. Till (1943). Teistest autoritest võiks välja tuua R. McWilson/G. W. McRae, A. Pasquier, M. Tardieu, Ch. Tuckett¹ jt. Eestis on meie tuntuim varase kristluse uurija Uku Masing, temaga võiks võrrelda Klaus Bergerit. Veel on varase kristluse uurijaks teoloog Kaide Rätsep. Maarja Magdaleenat on põhjalikumalt uurinud Jaan Lahe. Maarja teemat on käsitletud, kuid vähe on uuritud tema sajanditega muutunud kuvandit.

Töö eesmärk saavutatakse võrdleva motiivianalüüsi kaudu. Motiivianalüüs aitab selgitada, millised motiivid on ajas ja ruumis muutunud, see tuleneb tekstist ja on ka teksti tunnus lähtudes juba valmis teksti põhjal konstrueeritud lausetest. See võtab kokku teksti sündmustiku. Peamisteks motiivideks on peategelane, tema tegu/põhjus, mis tõukab peategelase tegutsema, sihtmärk, millele tegevus on suunatud ja asjaolud või tingimused, milles peategelane tegutseb ning põhilised soodustavad või takistavad asjaolud. Motiivianalüüs näitab sarnaste olukordade erinevaid kunstilisi muutusi, milles mingi murranguline tegu võimalikuks saab. Ilma muudatust põhjustava teota motiive pole. Erinevatest tegudest leitakse ühesugused või erinevad motiivid. Iga leitud järgnev sarnasus tuleneb motiivide kandumisest ühest loost teise. Motiivianalüüs annab võimaluse ja vahendi tuvastamiseks ühesuguseid motiivstruktuure, aitab tuvastada erinevuses sarnasusi. Antud töö analüüsimisel kasutatakse erinevaid kirjanduslikke müüte Maarja Magdaleena kohta, leidmaks motiivide muutusi sarnasuste ja erinevuste abil.

Uurimisküsimused kujunesid järgmised:

Millisena kujutati Maarja Magdaleenat varakristlikus kirjanduses?

Kas Maarja Magdaleena oli patune naine? – varakristliku kirjanduse alusel.

Kuidas on tõlgendatud Jeesuse armastust Maarja Magdaleena vastu varakristlikus kirjanduses ja tänapäevases ilukirjanduses?

¹ Jaan Lahe, Maarja evangeelium - Usuteaduslik Ajakiri 2/2013 (65) ilmumas, käsikirjaline

Kuidas näeb Maarja Magdaleenat Nikos Kazantsakis „Viimses kiusatuses“ – kas ikkagi patune naine?

Millisena on Maarja Magdaleenat Dan Brown „Da Vinci koodis“ näinud?

Töö koostamisel ettetulnud raskustest võiks mainida allikate rohkust seoses varakristliku kirjanduse uurimisega mujal maailmas.

Bakalaureusetöö jaguneb 3 osaks. Esimeses osas uuritakse Maarja Magdaleena käsitlust ja kuvandit. Teises osas keskendutakse kirjandusele, tuues välja nii varakristliku kui ka tänapäevase kirjanduse seisukohti. Kolmanda osa moodustavad müüdid, mis on Maarja Magdaleena kohta käibel.

I. Maarja Magdaleena tähtsus ja kuvand

Ristiusu üheks tähtsaimaks naiseks Neitsi Maarja järel on kahtlemata Maarja Magdaleena. Seda nii Uue Testamendi kui ka gnostikute tekstide järgi. Pärit oli ta Magdala linnast ja seetõttu ka tema nimi – Maarja Magdalast.²

Jane Schaberg kirjeldab teoses „The Resurrection of Mary Magdalene’s“ Maarja Magdaleenat järgmiselt: oli prominent teiste Jeesuse järgijate seas, eksisteerib karakterina, räägib julgelt, on juhirollis meesjüngrite seas, visionäär, hinnatud oma kõrgema mõistmise eest, tuvastatud Jeesuse isikliku kaaslasena, vastandub avalikus konfliktis ühe või rohkemate meesjüngritega, Jeesuse poolt kaitstud.³

Neljas evangelist annab Maarja Magdaleenale neli omadust – ta oli ülestõusnud Jeesuse esimene tunnistaja, ainus naine, keda Jeesus evangeeliumis nimepidi kutsus, ta on volitatud kuulutama ülestõusmist jüngeritele, ta räägib vaid ühes kohas ja ei kusagil mujal kanoonilistes tekstides.⁴

Lääne kirik nimetas Maarja Magdaleena apostlite apostliks (*apostola apostolorum*) viidates tema rollile teiste jüngerite õpetajana ja austas teda liturgiliselt usutunnistuspühade ajal – lisati rituaalielemeent, et ta on kinnitatud apostliks.⁵

Maarja Magdaleenat on teostes kirjeldatud palju ja väga vastakalt ning sellest võiks eraldi bakalaureusetöö kirjutada, kuid kuna antud töö eesmärgiks on uurida, kuidas see kuvand muutunud on, esitatakse alljärgnevalt lühike ülevaade erinevatest seisukohtadest, tuues välja Piiblis mainitud Maarja nimeliste naiste käsitus, mis on mõne allika põhjal tekitanud Maarja Magdaleenast mulje kui patusest naisest ning Maarja kuvand seoses Peetrusega, kes kindlasti oli üks võtmeisikuid Maarja kuvandi loomisel nende konfliktse suhte pärast.

² Fritz Rienecker, Gerhard Maier, Suur piiblikeksikon. Tallinn: Logos, 2011, 387 järgi: Maarja Magdaleena pärineb arvatavasti Magdala nimelisest paigast.

³ Birger A. Pearson, Was Mary Magdalene Wife of Jesus? Was Mary Magdalene a Prostitute? From Saint to Sinner, Biblical Archaeology Society Staff, 09/24/2013 Artikkel, <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/was-mary-magdalene-wife-of-jesus-was-mary-magdalene-a-prostitute/>

⁴ Pamela Thimmes, Memory and revision: Mary Magdalene Research since 1975, Biblical Studies, vol. 6, 1998, 200

⁵ P.Thimmes, 201

1.1 Maarja(te) erinev käsitus

Maarja-nimelisi naisi on evangeeliumites mainitud mitmeid ja kahtlemata on Maarja Magdaleena neist üks olulisimaid. Kanooniliste evangeeliumite hulgas kirjeldab Johannese evangeelium viite naist kui peamisi karaktereid – Maarja, Jeesuse ema, Samaaria naine, Marta, Maarja Betaaniast, Maarja Magdaleena. Kõiki neid on kirjeldatud positiivselt otseses suhtes Jeesusega. Nad arendavad teoloogilisi arutelusid, teevad avalikke kristoloogilisi usutunnistusi, kuulutavad ülestõusmist ja erinevalt meesjüngritest näitavad initsiatiivi ja tegutsevad kindlalt.⁶

Ülestõusmise tunnistaja Maarja Magdaleena, Maarja, Marta ja Laatsaruse õde Betaaniast ning patune naine variseri majast on siin lääne kiriku tõlgenduses 6ndal sajandil üks ja sama isik. Katoliku kirik tähistab tema mälestuspüha 22. juulil.⁷

Ortodoksne kirik on järginud kirikuisa Origenese tõlgendusi ja peab kolme Maarjat täiesti erinevateks isikuteks. Sellest ka erinevad tähtpäevad – Maarja Magdaleena päev 22. juulil, Betaania Maarja päev 18. märtsil ja patuse naise päev 31. märtsil.⁸

Hannele Koivunen märgib, et protestandid usuvad erinevate Maarjate tõlgenduse kohta piisava tõendusmaterjali olemasolusse Piiblis.⁹

Tänapäeva uurijatest enamik hoiaks need naised lahus. Kuna aga kõik veel ei jaga seda arvamust, siis säilib ka legend Maarjast kui patusest naisest.

Antud uurimustöö autor peab vajalikuks lisada, et selles töös püütakse neid naisi lahusolevaina käsitleda.

1.2 Maarja ja Peetruse konfliktne suhe

Kõik gnostilised allikad kirjeldavad Maarjat kui silmapaistvat jüngrit Jeesuse teiste varajaste järgijate seas. Ta sekkub alati küsimustega, kui ülestõusnud Jeesus neile ilmub ja näib põhjustavat konflikte jüngritega, kes on ortodokssete

⁶ Pamela Thimmes, 199

⁷ Hannele Koivunen, The Woman who understood completely, A Semiotic Analysis of the Mary Magdalene Myth in the Gnostic Gospel of Mary, Hakapaino OY, Helsinki, 1994, 141

⁸ Ibid, 141

⁹ Ibid, 141

ringkondade juhid. Nii laseb ta mõnedel arvata, et ta esindab naiste õigusi ning on summutatud gnostilise feminismi tunnistaja.¹⁰

Elanie Pagels oma 70ndatel kirjutatud raamatus „The Gnostic Gospels“ väidab, et gnostilistes gruppides võisid naised olla nii preestriteks kui ka piiskoppideks. See seisukoht ei ole aga allikalist kinnitust leidnud.

Feministlik teoloog Elisabeth Schüssler Fiorenza rõhutab kahte erinevat traditsiooni, mis arenesid eri suundades, mis varastes kirjutistes Jeesuse ülestõusmist puudutavad. Ühe järgi oli Maarja Magdaleena kõige tähtsam apostel ja Jeesuse ülestõusmise peamine tunnistaja evangeeliumides ning teine traditsioon rõhutab Peetrust kui tähtsaimat apostlit.¹¹

Maarja Magdaleena oli koguduse autoriteet. Siiski esindab seaduslikult kirikut Peetrus ja Maarja Magdaleena on vaid sõnumitooja, kuid võrdne Peetrusega ja teiste meesapostlitega.¹² Algkristluses oli tekkinud naiste suhtes negatiivne hoiak. Selle aluseks võis olla Peetruse-keskse ja Maarja Magdaleenakeskse traditsiooni erinevus.

Antti Marjanen näitab, et Maarja Magdaleena suhted jüngritega sisaldavad konflikti kõigis gnostilistes kirjutistes.

Gnostilistest tekstidest ilmneb selgelt Maarja Magdaleena ja Peetruse pingeline vahekord. Kuigi Maarja evangeeliumis on just Peetrus see, kes palub Maarjal jagada Jeesuse õpetussõnu. Maarja Magdaleena ja Peetruse tugev vastasseis on Maarja Magdaleena evangeeliumi üks põhiteemasid.

Gnostikud pidasid tarkuseks jumaluse naiselikku poolt. Maarja Magdaleena puhul oli oluline tema äratundmisele jõudmine, tema gnoosis. Seega peeti Maarjat ka taevaliku tarkuse esindajaks. Ta oli naine, kes tundis Kõiksust. Lunastaja võrdles Maarjat oma „pimedate“ jüngritega nimetades teda „nägijaks“.¹³

¹⁰ The Woman Jesus Loved. Mary Magdalene in the Nag Hammadi Library and Related Documents. By Antti Marjanen. Pp. xi + 261. Artikkel. (Nag Hammadi and Manichaean Studies, 40) Leiden: Brill, 1996

¹¹ H. Koivunen, 134

¹² Ibid, 134

¹³ Ibid, 156

Mõneti võiks arvata, et Maarja Magdaleenat on tahetud tahaplaanile jätta ja Peetruse tähtsust tõsta. Maarja Magdaleenaja Peetruse pingelist vahekorda ja omavahelisi vastuolusid kajastab enamus allikaid.

II. Maarja Magdaleena käsitus kirjanduses

Maarja Magdaleenat on kirjanduses palju käsitletud ning tema kohta väga laialdasi arvamusi esitatud, mis on sajandite jooksul muutunud. Järgnevas peatükis käsitletakse Maarja Magdaleena kuvandit varakristiku ja tänapäevase ilukirjanduse põhjal ning esitatakse kõrvutavaid seisukohti muudatuste kohta.

2.1 Nägemus Maarja Magdaleenast varakristliku kirjanduse põhjal

Varakristlikus kirjanduses oli Maarja Magdaleena kuvand ustavast jüngerist, trööstijast ja lohutajast tagasihoidlikust naisest, kes paistis silma oma lojaalsuse ja tarkusega, mida järgnevalt lähemalt käsitletakse.

2.1.1 Nag Hammadi gnostiline raamatukogu

Jaan Lahe kirjutab, et 1986. a ostis saksa koptoloog Carl Schmidt Kairos 5. sajandist pärineva papüüruskoodeksi, mis sisaldas neli koptikeelset teksti – Maarja evangeeliumi, „Johannese apokrüüfi“, „Sophia Jesu Christi“ ning katkendi teosest „Peetruse teod“. Koodeks sai nimeks Papyrus Berolinensis 8502 ja see paigutati Berliini Muuseumi Egiptuse osakonda. Maarja evangeelium paikneb koodeksis esimesel kohal.¹⁴

1946. a leitud käsikirjad, Nag Hammadi gnostiline raamatukogu, on gnostiliste tekstide kogu, mis leiti Ülem-Egiptusest Nag Hammadi linna lähedalt. See andis täiendavat infot Codex Berolinesises olevatele tekstidele. Nag Hammadist leitud tekstidest Tooma evangeelium tekitab siiani vaidlusküsimusi oma gnostilisuse üle.¹⁵

Nag Hammadi raamatukogu leidmine 1945. a oli tähtis mitte üksnes religiooni ajaloole, vaid ka filosoofia ajaloole hõlmates endas materjale ka teistest religioossetest traditsioonidest, sisaldades nt hermeetilisi, gnostilisi ja ka zoroastristlikke tekste.

¹⁴ J. Lahe, Maarja evangeelium, ilmumas, käsikirjaline

¹⁵ Jaan Lahe, Kui gnostiline on Tooma evangeelium? Usuteaduslik Ajakiri 2/2009, 95

Nag Hammadi tekstidest osad on üheaegselt nii kristlikud kui ka gnostilised, mis jagunevad olemuslikult kristlik-gnostilisteks, milles kristlik element on perifeerne ja mittekristlikeks tekstideks. Mittekristlikud jagunevad: gnostilised, milles kristlik aines puudub ja mittegnostilised.¹⁶

Tekstieditsiooni „The Nag Hammadi Library’s“ olevate tekstide hulka kuuluvad Maarja Magdaleena ja Tooma evangeeliumid, mida antud bakalaureusetöös ka lähemalt käsitletakse. Maarja evangeelium on mitte ainult kristlik, vaid samaaegselt ka gnostiline teos. Tooma evangeelium on kõige tuntum ja kõige rohkem uuritud tekst Nag Hammadi nn gnostilisest raamatukogust. Kas Tooma evangeeliumit võib gnostiliseks nimetada, on palju küsimusi tekitanud. Sellele küsimusele on proovinud vastata Jaan Lahe oma artiklis „Kui gnostiline on Tooma evangeelium?“. Ta järeldab, et: Tooma evangeeliumi puhul saab rääkida vaid mõnede logionide lähedusest gnoosisega, mida on osaliselt võimalik seletada evangeeliumi gnostilise redaktsiooniga, osaliselt lihtsalt tõsiasjaga, et need logionid lasevad end hõlpsasti gnostiliselt tõlgendada. Seetõttu ei ole küll õigustatud EvThomase nimetamine "gnostiliseks evangeeliumiks", kuid gnostilise päritoluga logionide tõttu võib teda siiski pidada mitte ainult varajase kristluse, vaid ka gnoosise ajalukku kuuluvaks teoseks."¹⁷

Gnostiliste tekstidega tegelesid just kristlased, sest algkristlus ise oli radikaalne liikumine¹⁸.

2.1.2 Maarja evangeelium

Maarja Magdaleenal on Maarja evangeeliumis eriline väljund. See väljendub Peetruse sõnades: „Õde, me teame, et Päästja armastas sind rohkem kui ülejäänud naisi.“¹⁹

Evangeeliumi esimene osa on dialoog ülestõusnud Lunastaja ja jüngrite vahel, kus ülestõusnud Kristus räägib jüngritele mateeria saatusest ja vastab

¹⁶ J. Lahe, Kui gnostiline on Tooma evangeelium?, 94

¹⁷ Ibid, 113

¹⁸ Ibid, 3

¹⁹ The Gospel of Mary (BG 8502,I), Introduced by Karen L.King, Translated by George W. MacRae/R .McL. Wilson, Edited by M. Parrott – The Nag Hammadi Library in English, General Editor James M. Robinson, Leiden, The Netherlands: E. J. Brill, 1988, 525

Peetruse küsimusele maailma patu kohta. Selle dialoogi algus on kaduma läinud. Säilinud osa tekst on koptikeelne.²⁰

Kui Päästja kaob ja jüngrid on kurvad, on Maarja see, kes neid julgustab. Ta pöörab nende südamed hea poole.²¹ Siin ilmneb Maarja Magdaleena oskus olla toeks inimestele ja trööstida kurbi südameid.

Teine osa keskendub spetsiaalsele ilmutusele, mille Maarja Magdaleena sai ülestõusnud Jeesuselt. Ta räägib jüngritele nende eest varjatud olnud asjadest. Siin on kahjuks puudu 4 lk tekstist. Olemas on vaid algus ja lõpp. Jeesus ütleb, et hing näeb läbi meele, mis on hinge ja vaimu vahel. Allesolevas sisaldub õpetus hinge kasvamisest läbi nelja elemendi.

Jüngrid on hämmeldunud, leides, et see õpetus on veider. Tõenäoliselt oli Peetrus puudutatud sellest, et Jeesus usaldas mingi õpetuse Maarja Magdaleenale, kes oli Peetruse jaoks vaid üks naine. Ta küsib: Kas me peame teda kuulama? Kas ta eelistas teda meile?²²

Leevi aga ütleb, et Jeesus armastas Maarjat kõige enam. Vastasseis Maarja ja Peetruse vahel on kirjeldatud ka Tooma evangeeliumis, Pistis Sophias ja Egiptlaste evangeeliumis.²³

Leevi suudab jüngreid veenda: „Kui Päästja tegi temast väärilise, kes oled sina, et heidad ta kõrvale?“²⁴

Maarja on Päästja armastatu, teadmiste valdaja ja seisab kõrgemal avalikust apostelliku traditsiooni õpetusest.²⁵ See, et ta on teistest üle tugineb tema nägemusele ja isiklikule ilmutusele. Maarja Magdaleena vastasseisu üle Peetrusega on palju arutletud. On isegi väidetud, et Peetrus oli Maarja peale kade. Peetruse sõnad Maarjale: „Õde, me teame, et Päästja armastas sind rohkem kui ülejäänud naisi“ on tõenäoliselt olnud inspiratsiooniallikaks ka Dan Brownile, kes

²⁰ Edgar Hennecke/Wilhelm Schneemelcher, Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung, I Band, Evangelien, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, Germany, 1959, 251

²¹ Antti Marjanen, The Woman Jesus Loved. Mary Magdalene in the Nag Hammadi Library and related Documents (NHMS XL), Helsinki, 1995, 85

²² The Gospel of Mary (BG 8502,I), 526

²³ Ibid, 524

²⁴ Ibid, 527

²⁵ Ibid, 524

„Da Vinci koodis“ räägib Maarja Magdaleena abielust Jeesusega.²⁶ Samas Antti Marjanen arvab, et need Peetruse sõnad ei ole piisav tõend abielust.

Küsimusi tekitab siin see, et Peetrus suhtus algul Maarjasse nagu teistesse jüngritesse, kuid kuuldes ilmutust, muutus tema suhtumine.

Maarja evangeeliumis on Maarja Magdaleenat kujutatud naisena, kes mõistis Lunastaja sõnumit. Kirjapandu põhjal tekib pilt Maarjast kui väga targast naisest, kes omal moel justkui asendab Jeesust, osates selgitada jüngritele ilmutuses kätkevat sõnumit. Maarja evangeeliumis on peategelane Maarja. Sellel evangeeliumil on palju kokkupuutepunkte ka Uue Testamendiga. Kõik siin esinevad tegelased on olemas ka seal. Jeesuse kohta kasutatakse kristoloogilisi tiitleid nagu Uues Testamendiski – „Päästja“ ja „Issand“.²⁷

2.1.3 Tooma evangeelium

Tooma evangeeliumi peetakse kuni tänaseni üheks tähelepanuväärsemaks varakristlikuks teoseks. Ta kuulub Uue Testamendi apokrüüfide hulka ehk apokrüüfsete evangeeliumide hulka.

Erinevalt kanoonilistest evangeeliumidest, mis sisaldavad nii Jeesuse sõnu kui ka tegusid, sisaldab Tooma evangeelium üksnes Jeesuse sõnu ehk logione. Ka Maarja evangeeliumist erineb ta selle poolest. Kirja pannud on Tooma evangeeliumi Didymos Toomas. Toomas tähendab aramea keeles „kaksik“. Süüria traditsioon ütleb, et see on Jeesuse vend Juudas Toomas.²⁸ Tooma evangeeliumi tekkeajaks peetakse 2. sajandit.

Tooma evangeelium sisaldab suurt hulka narratiivseid materjale – õpetussõnu, „mina olen“ sõnu, tähendamissõnu, tarkusesõnu, mõistukõnesid, käsusõnu, väikesi dialooge ja kirjeldatakse gnostilist jüngrit kui üksildast. Teoloogilisteks motiivideks on näiteks radikaalne maailma põlgamine (logionid 55, 56, 80) ja inimese jumalik päritolu, millest inimene teadlik ei ole (logionid 3, 85, 87)²⁹. Ja isegi naised võivad selle eesmärgini jõuda, kui nad saavutavad „mehelikkuse“.

²⁶ Dan Brown, Da Vinci kood, Ersen, 2003, 281

²⁷ J. Lahe, Maarja evangeelium

²⁸ Uku Masing, Tooma evangeelium, Johannes Esto Ühing, Tartu, 2005, 9

²⁹ U. Masing, 13

Tooma evangeeliumi log 21 esineb Maarja vaid Jeesusele küsimuse esitajana: „Kellega sinu jüngrid sarnanevad?“ Seevastu log 114 on Maarja täieliku tähelepanu all: „Ütles Siimon Peetrus neile: Mingu Mariham välja meie seast, sest naine ei vääri Elu! Ütles Jeesus: Ennäe, mina võtan teda tõmmata, et ma teen tema meheks, nii et tema ise saab üheks elusaks vaimuks, sarnanevaks teie meestega. Sest kehtab naine end võtab teha meheks, läheb sisse taevaste kuningriiki.“³⁰ Uku Masingu tõlgitud Tooma evangeeliumis kommenteerib Kaide Rätsep järelsõnas: Sugudevaheline diskrimineerimine eksisteerib vaid Peetrusele (114), mitte aga Jeesusele, kes ei eelista meest naisele.³¹

Maarja on siin evangeeliumis küsimuste esitaja ja seega oluline isik gnostilistes ja varakristlikes ringkondades mitte ainult Tooma evangeeliumi järgi, vaid see ilmneb ka paljudes teistes varakristlikes teostes (Filippose ev, Pistis Sophia jt). Tooma evangeeliumis jääb Maarja küll oma olemusega tagaplaanile, kuid tema aktiivsus olulise küsijana paistab silma.

2.1.4 Uus Testament

Uues Testamendis on neli evangeeliumit, mida töös kasutatakse. Need on Matteuse, Markuse, Luuka ja Johannese evangeelium. Iga evangeelium võtab kokku Jeesuse teenimistöö. Evangeelium on kristlastel keskseks mõisteks. See tähendab head sõnumit, rõõmusõnumit. Evangeeliumi mõiste kristlik kasutus oli levinud Rooma impeeriumi hellenistlikes piirkondades.

Algkristlaste juures oli Kristliku evangeeliumi puhul tegu Jumala sõnumiga. Siin pole mõeldud mingit maagilist väge, vaid uue lepingu ja selle juurde kuuluva uue seaduse jõudu.³²

Uues Testamendis on Maarja Magdaleenast vähe juttu, kuid ta esineb siin olulistel kohtadel. Lk 8:2 teatel oli Jeesus Maarjast seitse kurja vaimu välja ajanud (see on teade korratud Mk sekundaarses lõpus Mk 16:9. Maarja Magdaleenat on mainitud Matteuse, Markuse ja Johannese evangeeliumis naiste

³⁰ Ibid, 86

³¹ Ibid, 88

³² Peeter Roosimaa, Evangeeliumi tähendus algkristlaste juures, Usuteaduslik ajakiri, 1/2006, 28

hulgas, kes seisid ristile lähedal (Mt 27:55–56; Mk 15:40–41; Jh 19:25). Ka siis oli ta juures, kui Jeesus maeti³³ (Mt 27:61; Mk 15:47).

Esimene, kes siseneb tühja hauakambrisse (Mt 28:1–8; Mk 16:1–8; Lk 24:1–12; Jh 20:1–10) ja esimene, kes on tunnistajaks kristuse ristilöömisel (Mt 28:9; Jh 20:14–18). Luuka evangeeliumis kuulutas Maarja koos Jeesusega sõnumit Jumalariigist. (Lk 8:1–3).

2.2 Nägemus Maarja Magdaleenast tänapäevase kirjanduse põhjal

Tänapäeva kirjandus on Maarja Magdaleenat kujutanud salapärase naisena, kelle sugupuu ulatub tänapäevani ning kelle eluga seondult on tekitatud palju seiklusi. Järgnevalt käsitletaksegi kirjanduslikku fantaasiat, mis on toodud välja allpool.

2.2.1 Da Vinci kood

„Da Vinci kood“ on maailmas tuntud kui mõrvamüsteerium, mis on kergitanud saladusloori Maarja Magdaleena ja Jeesuse loolt ning sellega tekitanud inimestes tohutult küsimusi. Lühidalt on raamatu sisuks Pariisi kunstimuuseumis Louvre’s toimunud mõrv, millega seostatakse ajaloolast Robert Langdonit ja mõrvatud muuseumitöötaja Jacques Saunieri lapselast Sophie Neveu’d, kes salapärase asjaolude ilmnemisel osutub Maarja Magdaleena järglaseks.

Dan Brown kasutab oma raamatus osavalt Uue Testamendi ja varakristlike kirjutistes kadumaläinud tekstiosadest jäänud lahtisi otsi, et tekitada lugejas põnevust. Palju on juttu mees- ja naisprintsibist. Lõpuks jõutakse Maarja Magdaleena kuningliku sugupuuni välja. Dan Browni Maarja Magdaleena on tausttegelaskuju, kes eksisteerib raamatus n-ö kogu sündmustiku põhjusena. Teda on kirjeldatud ühest küljest kui Kristuse usaldusalust, kellele Jeesus jagas ristiusu kiriku rajamise õpetusi³⁴, ja teisalt kui naist, keda Jeesus armastas ja oli abielus. Selles ilukirjanduslikus teoses on Maarja Jeesuse parem käsi, mõjukas naine, lisaks ema ja abikaasa.

³³ H. Koivunen, 120

³⁴ D. Brown, 285

2.2.2 Magdaleena pärand

Ajaloolisusele pretendeeriva „Magdaleena pärandi“ autor Laurence Gardner on genealoog ja ajaloo õppejõud, Šoti Muinsusseltsi liige, kirjanik ja lektor, teda on nimetatud ka alternatiivajaloolaseks. Tema ajaloolane detektiivitöö nn peidetud arhiivides andis tulemuseks kogu maailmas ilukirjanduslikul maastikul laineid löönud raamatud Jeesuse ja Maarja Magdaleena sugupuust, Pühast Graalist ja muust seonduvast. Gardner „...käsitleb teemat kui ajalooküsimust ja dokumenteeritud materjali. Kirik käsitleb seda kui usuküsimust. Neid kahte ei tohi segi ajada, need on erinevad asjad“³⁵ See on üks järjekordne käsitlus „sugupuu varjamise vandenõu teooriast“.

2.2.3 Viimne kiusatus

Ilukirjanduslikult on Jeesuse elust kirjutanud ka Nikos Kazantzakis. Tema raamat „Viimne kiusatus“ on ajalooline romaan ja väga mahlakate kirjanduslike kirjeldustega. Seda on hea lugeda. Ka Maarja Magdaleenat on Kazantzakis kujutanud kirjanduslikult värvika tegelaskujuna. Tema pilgu läbi näeme naist, kelle elu on olnud täis vastuolusid. Sündinud rabi tütrena, ahastusest kaotatud armastuse pärast Jeesuse vastu tõukas elu ta laiale tee. Maarjast sai hoor. Kuid tema armastus oli tugevam mistahes maisest armastusest. Kui Jeesus hakkas kuulutama jumalasõna, siis oli Maarja see, kes talle igale poole järgnes. Ta nägi Jeesuses rohkem kui keegi teine, nägi temas Taevast kuningriiki. Kazantzakise teose Maarja Magdaleenast on kujunenud väga tugeva usuga, täielikult oma armastatule pühendunud ja truu ning ustav kaaslane Jeesusele. Tema pühendumus annab vankumatu toe Jeesusele.

³⁵ Laurence Gardner, Magdaleena pärand. Jeesuse ja Maarja sugupuu varjamise vandenõu. Sellest, mida ei räägi „Da Vinci kood“, Olion, Tallinn, 2006, 11

III. Müüdid

Maarja Magdaleena kohta on tekkinud erinevad müüdid. Järgnevalt käsitletakse autori arvates levinuimaid müüte, näiteks Maarjast kui patusest naisest. Peatükk keskendub müütidele, et illustreerida, kas, kuidas ja kui palju on Maarja kuvand sajanditega muutunud. Müüdid on valitud motiivianalüüsi olemusele vastavalt.

3.1 Patune naine

Kogu kristlikus kirjanduses pole ükski naine saanud nii suure tähelepanu osaliseks kui Maarja Magdaleena. Tema tegelaskuju esineb kõigis kanoonilistes evangeeliumides, kuid mitte mujal Uues Testamendis.

Piiblitraditsiooni järgi oli Maarja Magdaleena varakeskajal vagaduse eeskuju ja apostel, kes Jeesuse sõnumit levitas. Müüt patusest naisest muutus valdavaks 13. sajandist alates. Püha hooa müüdis on palju seoseid teiste usundite armastus- ja viljakusjumalannadega, mis on alguse saanud rahvaluulest ja legendidest.

Kui Maarja Magdaleena on seotud Uue Testamendi lugudes nii patuse naisega kui ka Marta, Maarja ja Laatsarusega, siis katoliku kirik on siia lisanud ka Betaania Maarja, Laatsaruse ja Marta õe. Neid kõiki kolme on peetud üheks ja samaks naiseks. Sellest tuli ka katoliku kiriku dogma – Maarja kui hoor ja patu sümbol. Ka protestandid on tihti need naised omavahel segi ajanud. Ortodoksne kirik on aga need naised lahus hoidnud. Kuna Maarja pärines Magdalast³⁶, siis sellest ka tema nimi Magdaleena. See on ka üks põhjustest, et eristada teda teistest Maarjatest. Lisaks sellele on Maarja Magdaleenat on seostatud ka patustanud Eevaga läbi Uue Testamendi patuse naise.

Hippolytos kolmandal sajandil ütles, et pärispatust saab naise päästa vaid kuulekus. Paralleele võib tõmmata Maarja Magdalenast seitsme kurja vaimu väljaajamisega. Ta seob Maarja Magdaleena patuse naisega ja kõrvutab neid naisi pattulangenud Eevaga.³⁷

³⁶ F.Rienecker, G.Maier, 387

³⁷ H.Koivunen, 139

Lisaks Hippolytosele samastas kolmanda sajandi teine kuulus mees Aleksandria Klemens kolm naist ja võidmist puudutavad lood. Ta nimetas neid lugusid allegooriateks, kus jalad sümboliseerisid apostleid ja õli oli Lunastaja. Tertullianus ja Augustinus käsitlesid asja samamoodi. Katoliku kiriku dogmaks tegi selle aga Paavst Gregorius I Suur. Nii sai Maarja Magdaleenast hoor.³⁸

Võrdluseks võib tuua Luuka evangeeliumi, mis räägib patusest naisest, kes tuli Jeesuse juurde variseri koju, kastis pisaratega tema jalgu ja kuivatas need oma juustega. Ja võidis alabasterõliga. Variser pahandas selle üle Jeesus aga ütles, et sellele naisele on patud andeks antud (Lk 7:44-48)

Luuka evangeelium räägib ka naisest, keda Jeesus ravis seitsmest kurjast vaimust terveks. (Lk 8:2) Kirjanduses on spekuleeritud palju selle üle, kas tegu võis olla epilepsia või vaimse haigusega. Hiljem seostati seda seitsme surmapatuga.³⁹

Luuka evangeelium mainib Maarjat Jeesusega koos, kus ta oli üks järgijatest, kes külast külla liikudes kuulutas sõnumit Jumalariigist. (Lk 8:1–3). Hannele Koivunen väidab, et siin on patune naine samastatud Maarja Magdaleenaga ja kaks lugu on omavahel ühendatud – patune naine, kes võidis Jeesuse jalgu ja Maarja Magdaleena käik Jeesuse hauale, kus ta kavatses võida Jeesuse keha lõhnavate õlidega.⁴⁰ Asi võib olla selles, et kaks lugu on lihtsalt järjestikku ja seetõttu kiputakse samastama.

Kirjanduses on palju kasutatud nn püha hoora teemat. Paljud on samastanud patuse naise Maarja Magdaleenaga, kuigi otseselt pole selle kohta tõendeid. Piibli tekstides ei kajastu selline arusaam Maarja Magdaleenast.

Maarja Magdaleenast kui Jeesuse naist on oma teostes kirjeldanud Dan Brown ja William Phipps ning Martin Scorsese tegi temast Kazantzakise raamatu põhjal filmi – ta oli UT võluvaim naine, prostituut, kes pärast Jeesusega kohtumist kahetses.⁴¹

Kazantzakis oma raamatus kirjutab Maarja Magdaleenast kui rabi tütre, kellest sai hoor. „...räägiti, et temas oli seitse kurja vaimu, kuid temas polnud

³⁸ H. Koivunen, 139

³⁹ Ibid, 119

⁴⁰ Ibid, 138

⁴¹ Birger A. Pearson, Was Mary Magdalene Wife of Jesus?

seitset kurja vaimu, vaid tema südames oli seitse nuga.”⁴² Jeesus ja Maarja Magdaleena olid kasvanud koos, kuid „...hetkel, mil armastaja sirutas käe, ...oli sööstnud nende kallale halastamatu Jumal ja lahutanud nad...”⁴³ Kazantzakis kirjeldab värvikalt Maarja elu. Ka seda, kuidas Jeesus teda külastab enne kõrbesse minekut, et hüvasti jätta. Hoorana elab Maarja oma elu, kuni Jeesus asub Lunastaja teele ja Maarja Magdaleenat tahetakse tema elukommete pärast hukata. Jeesus päästab ta öeldes: „See, kellel pole ühtegi pattu, visaku esimene kivi!”⁴⁴ Sellest hetkest muutus Maarja elu jäädavalt – ta tahab järgneda Jeesusele öeldes: „Nüüd ma tean, mis on armastus.”⁴⁵

Ka „Da Vinci koodis“ mainitakse müüti hoorast, kui Leigh Teabing Sophiele teatab, et Püha Graal on Maarja Magdaleena. Sophie reaktsioon sellele on küsimus: „See prostituut?”⁴⁶

Seega müüt Maarja Magdaleenast kui hoorast või patusest naisest on üsna levinud tänapäeval. Kirjandus võimendab seda eriti. Ilukirjanduslikes teostes ongi Maarja Magdaleenat kirjeldatud peamiselt kahte moodi – kas siis patuse naisena või salateadmisi omava pühakuoreooliga naisena.

Maarja evangeeliumis ei ole patt moraalikategooria, vaid kosmoloogiline mõõde. See on materiaalse ja spirituaalse segu. Patu on inimene ise välja mõelnud ning vaimne paranemine sellest toimub gnoosise kaudu, et saavutada taas ühtsus taevasega.

Käsitletud allikatest, kus kujutatakse Maarja Magdaleenat hoorana, on Uues Testamendis küsimus vaieldav ning Maarja ja Tooma evangeelium ei räägi sellest üldse. Hoorana on Maarjat kujutatud valdavalt tänapäevases kirjanduses. See kuvand Maarja Magdaleenast on kujunenud tugevamaks ajas.

3.2 Maarja Magdaleena – Jeesuse kiusatus

Lisaks patuse naise kuvandile on Maarja Magdaleenat kujutatud ka Jeesuse kiusatusena.

⁴² Nikos Kazantzakis, Viimne kiusatus, Johannes Esto Ühing, 2007, 37

⁴³ N.Kazantzakis, 40

⁴⁴ Ibid, 161

⁴⁵ Ibid, 176

⁴⁶ D. Brown, 281

Paljude autorite kirjutistes – Nikos Kazantzakise „Viimane kiusatus“, Anthony Burgess „Mees Naatsaretist“, Jose Saramagos „Jeesus Kristuse Evangeelium“, Nino Ricci „Testament“, mis Jeesuse lugu jutustavad, on Maarja Magdaleena lunastuse teema võimendajaks või kiusatuseks, mille kaudu teda esitatakse – ta kas on või ei ole prostituut, kuidas ta elas oma elu koos Jeesusega ja tal kas oli või mitte mingi roll ülestõusmise loo levitamisel. Ka teised novellistid, nagu Margaret George, Christopher Moore ja Dan Brown, on samal moel tegutsenud.⁴⁷

Maarja Magdaleena ja Jeesuse suure läheduse põhjuseks on Maarja Magdaleena Teadmine, mis tõstab ta kõrgemale ülejäänud jüngritest. Jeesus rõhutab seda, et Maarja Magdaleena on keskendunud rohkem Taevariigile kui teised jüngrid.

Huvitava pildi manab meie silme ette Kazantzakis. Jeesus, kes kõrbes Jumalaga räägib, et jõuda endas selgusele, näeb äkki madu, kes mesikeeli temaga rääkima hakkab. Madu ütleb, et Jeesus peab päästma just Maarja Magdaleena. „Kõik rahvad on temast üle käinud, kuid sinule on Jumal ta määranud.“⁴⁸ Magdaleena, kes niigi Jeesuse südames seisab, on nüüd ahvatlevamana kui kunagi varem tema silme ees. Nii nagu Jumal on päästnud Jeruusalemma, võttes ta naiseks, nii peab Jeesus päästma Magdaleena.⁴⁹ Sellest kiusatusest oli Jeesusel jõudu võitu saada.

Päevast päeva Jeesuse kõrval tema jalge ees istuda ja tema häält kuulata, see oli Maarja Magdaleena jaoks suurim rõõm ja tegelikkus. Kord ta siiski ütles Jeesusele: „Ma pole mees, mulle pole vaja teist, igavest elu. Ma olen naine ja üks hetk armastatud mehega on igavene paradiis; üks hetk eemal armastatud mehest on igavene põrgu. Meie, naised, elame igavikus juba selles maailmas!“⁵⁰ Samas

⁴⁷ Kevin Brown, 'Tis Pity She's a Whore: The Revision of Mary Magdalene in Contemporary Fiction, *Papers on Language and Literature: A Journal for Scholars and Critics of Language and Literature*, 2006 Summer; 42 (3): 291-316. (journal article)
http://www.academia.edu/3334718/Tis_Pity_Shes_a_Whore_The_Revision_of_Mary_Magdalene_in_Contemporary_Fiction.

⁴⁸ N. Kazantzakis, 234

⁴⁹ Ibid, 234

⁵⁰ N. Kazantzakis, 322

oli Maarja Magdaleena usk Jeesusesse kui Lunastajasse suurem, kui mõnel teisel. „Õpetaja ei ole selline inimene nagu meie...”⁵¹

Kõrbe kiusatus Maarja Magdaleena näol sai omale järje, kui Jeesus risti löödi. „Miks läksid sa vallutama taevast, miks otsisid sa surematuse vett? Mina olen surematuse vesi; sa jõid ja rahunesid.”⁵² Magdaleena elu lõpeb Jeesuse nägemuses ristil kivirahe all.

Nii nagu Kazantzakis on Maarjat Jeesusele suure kiusatusena näinud pole teised käsitletavad teosed teda kirjeldanud. Dan Brown pigem jätab Maarjast mulje kui Jeesuse poolt armastatud naisest, nagu naised traditsiooniliselt on, kes ongi loodud abielu jaoks. Kazantzakise värvikas kirjeldus aga mõjub ja tugevdab veelgi kujutluspilti Maarja Magdaleenast kui hoorast.

Siinkohal võib järeldada, et lisaks sellele, et mõni kuvand jääb sajandite jooksul samaks ja mõni muutub, lisab tänapäeva kirjandus Maarja kuvandile juurde nüansse, mida varases kirjanduses ei ole.

3.3 Püha Graal ja Püha õhtusöömaaeg

Teooria, et maailmas loodud salaordud on Jeesuse ja Maarja Magdaleena vereliini ja järeltulijate kaitseks, kellest põlvnevad ka esimesed valitsejad Prantsusmaal, on laialt levinud. Ka Leonardo da Vinci olevat ühe sellise salaliidu liige, seepärast sisaldavad tema teosed vihjeid vereliinile. Ka arvatakse, et nende järglased elavad tänaseni.

Siin näeme, et Maarja Magdaleenast, Jeesuse ustavast jüngrist ja tema õpetuse edasikandjast on saanud valitsevate põlvkondade esiema, tähtsale vereliinile alusepanija. See on suur muutus Maarja Magdaleena kuvandis. Sellist pööret ei oleks tema eluloos varajase kristluse ajal keegi osanud ette kujutada.

„Da Vinci koodis“ esineb väide, et Püha Graal on Maarja Magdaleena, keda on kujutatud ka Mona Lisana. Brown ütleb, et Graal on metafoor ning seda kinnitab läbivalt Uus Testament, kui vaadelda sümbolite tähendusi selles: „...seda ajalugu toetab kõikide aegade ülim menuraamat”⁵³ – piibel. Sophie ja ajaloolase Teabingi jutuajamisest selgub samuti, et Püha Graal on Maarja Magdaleena ja

⁵¹ N. Kazantzakis, 343

⁵² Ibid., 412

⁵³ D. Brown, 190

teda on kujutatud Leonardo da Vinci maalil „Püha õhtusöömaaeg“. „Pühal õhtusöömaajal“ pidid viibima kolmteist meest, kes on see naine?...see on Maarja Magdaleena.“⁵⁴ (UT Mt26:20; Mk14-17; Lk22-14)

„Püha õhtusöömaaja“ puhul on seda tihti väidetud, et üks apostlitest sarnaneb naisele. L. Gardner kirjutab pikemalt selle maali ümber kerkinud müüdist: „...kirjanduslik paljastus „Da Vinci koodis“ on Maarja Magdaleena olemasolust Leonardo „Pühal õhtusöömaajal“.

Gardner aga ütleb, et Dan Browni kommentaarid ja oletused Leonardo da Vinci tööde kohta on ebatäpsed. Maalil on siiski kujutatud mees, Johannes, mitte naine: „... on nüüd meie käsutuses...lähiülesvõtted, millest näeme, et kaelakeed pole ja rindade efekti on tekitanud pragu seinas.“⁵⁵ Siin tuleb Gardneriga nõustuda. Puuduvad faktilised kinnitused, et Pühal õhtusöömaajal oleks olnud naine jüngritega koos lauas.

Veel üks Browni viide samale maalile on seoses Peetruse suhtumisega väidetavasse Maarja Magdaleenasse on see, et Peetrus teeb ähvardava žesti Maarja Magdaleena poole tõmmates „relvatera moodi käega üle tema kaela“⁵⁶ Gardnerilt leiame sellele vastuse: „Leonardo valis oma maalile hetke, mida kajastab Johannese 13:21, kus Jeesus teatab, et üks tema apostlitest reedab ta.“ Peetrus esitab siin parajasti küsimust reetja kohta ja restaureerimisjärgsetel pildidel ei paista mingit „pistoda“ ega vaenu Peetruse poolt.⁵⁷ Kuna Pühal õhtusöömaajal Maarja Magdaleena lauas ei viibinud, siis pole põhjust ka oletada, nagu teeks Peetrus ähvardavaid žeste Maarja poole.

Kuvand Maarja Magdaleenast on muutunud – temast on saanud suure sugupuu tähtis esiema.

3.4 Jeesuse ja Maarja Magdaleena abielu?

Dan Brown näeb „Püha õhtusöömaaja“ maalil ka vihjet Maarja ja Jeesuse abielule, mida käsitletakse lähemalt selles alapeatükis.

⁵⁴ D. Brown, 280, 281

⁵⁵ L. Gardner, 224

⁵⁶ D. Brown, 286

⁵⁷ L. Gardner, 225

Suur saladus, millest Dan Brown „Da Vinci koodi“ müsteeriumis räägib, on Jeesuse ja Maarja abielu.⁵⁸ Selline väide võis olla inspireeritud kohast evangeeliumis, kus Peetrus ütles, et Jeesus armastas Maarjat rohkem kui kedagi teist. Antti Marjaneni järgi ei olnud Jeesuse ja Maarja suhe erootiline⁵⁹. Ta ütleb, et Johannese evangeeliumi, Maarja evangeeliumi ja Tooma evangeeliumi järgi oli Maarja Magdaleena kui „jünger, keda Jeesus armastas“.

Dan Brown on suures osas paljud oma ideed Jeesuse ja Maarja Magdaleena suhete kohta võtnud raamatust „Püha veri, püha graal“, mille autoriteks on Michael Baigent, Richard Leigh ja Henry Lincoln.⁶⁰ Ta väidab ka, et Filippose evangeeliumis kirjutatud lauses „Lunastaja kaaslane oli Maarja Magdaleena“ sõna „kaaslane“ tähendas „abikaasat“.⁶¹

Veel toob Dan Brown esile ka sümboli Pühal õhtusöömaajal, mis tema järgi on veel üheks viiteks Jeesuse ja Maarja Magdaleena abielule. Nendeks on maalil moodustuvad V-täht – naiselikkuse printsip e karikas ja M-täht – Maarja Magdaleena.⁶²

Avalikkusele on väite, et Jeesusel oli naine, mõju üsna tugev. Seda tõendab 2012. a Karen L. Kingi poolt Rahvusvahelisel Koptoloogia Konverentsil presenteeritud koptikeelse papüüruusetükikese ümber tekkinud kõmu meedias. Sellel papüüruusetükikesel seisavad sõnad „Jeesus ütles: minu naine...“. Teises kohas on mainitud Maarja Magdaleenat.⁶³ Neid lausekatkeid kiputakse võtma kui tõendit Jeesuse ja Maarja Magdaleena abielust.

Dan Browni Leigh Teabing toob tõendina Jeesuse ja Maarja Magdaleena abielust gnostiliste evangeeliumite aluseks olevate Nag Hammadi ja Surnumere rullraamatute fotokoopiad. Ta osutab Filippose evangeeliumile, mis on ka eesti keeles avaldatud (2005). Kuid Filippose evangeeliumis ei leidu selle kohta märget.⁶⁴

⁵⁸ D. Brown, 281

⁵⁹ A. Marjanen, 110

⁶⁰ Bart D. Ehrman, Tõde ja vale Da Vinci koodis, Allika, 2008, 159

⁶¹ B. D. Ehrman, 160, 162

⁶² Marie-France Etchegoin, Frederic Lenoir, „Da Vinci koodi“ jälgedes, Sinisukk, 2005, 90

⁶³ Kas Jeesus oli abielus-kära vaikese papüüruse ümber, Kirik ja Teoloogia nr 43, 05.okt.2012, Artikkel, <http://kjt.ee/2012/10/kas-jeesus-oli-abielus-kara-vaikese-papuuruse-umber/>

⁶⁴ The Gospel of Philip (II,3), Introduced and translated by Wesley W. Isenberg – The Nag Hammadi Library in English, General Editor James M. Robinson, , Leiden, The Netherlands: E. J. Brill, 1988, 139

Erinevate teadete ja uurimuste vastuolulisust rõhutavad siiski Filippose evangeeliumis leiduvad vihjed, et Jeesus ja Maarja suudlesid omavahel ning nende suhted erinesid Jeesuse ja jüngrite suhetest.⁶⁵ „Issand armastas Maarjat rohkem kui oma õpilasi kõiki ning on tervitanud (aspazesthai) teda tema suule palju kordi.“⁶⁶

K. King ei väida oma teadusartiklis sellel teema midagi kindlalt. Ta ütleb, et ajaloolist tõestust pole.⁶⁷ Ain Riistani sõnul väidab King vaid ühte: 2.–4. sajandi vahel oli kristlaste hulgas neid, kes olid arvamisel, et Jeesus on olnud abielus.⁶⁸ Eelpool mainitud leid koptikeelse papüüruusetükikese näol muidugi laseb tekkida erinevatel spekulatsioonidel. Hetkel on selle papüürusefragmendi autentsuse küsimus lahtine, paljugi sõltub sellest, milliseks kujunevad erinevate sõltumatute laboratooriumide testide tulemused.

„... Jeesuse ja Maarja abielu ürikutes kirjas „Jeesus kui abielumees on tõele palju lähedasem, kui meie piiblis kirjeldatud poissmehest Jeesus.“⁶⁹ Dan Brown väidab, et kuna Jeesus oli juut ja juutidel oli abielukohustus: „...kui Jeesus poleks olnud abielumees, siis oleks vähemalt üks piibli evangeelium seda maininud ja selgitanud, mis tingis tema nii iseäraliku poissmeheseisuse.“⁷⁰

Varakristlikes allikates, kus on juttu Maarja Magdaleenast, puuduvad viited tema abielule Jeesusega, v.a hiljutine papüüruuseleid. Maarja Magdaleenast räägitakse enamasti vaid kui kellegist, kes sai Jeesuselt olulise ilmutuse.

Väide, et juudi soost mehed pidid olema abielus ning vallalisust mõisteti hukka, ei ole leidnud kinnitust. Pigem olid need, kes polnud abielus, väga lugupeetud inimesed. Jeesuse ringkonnas tegutsenud esseenide rühmituse liikmed olid enamuses üksikud mehed. Ka Jeesuse suust kõlanud lause tulevase kuningriigi ja igavese elu kohta: „...ei võeta naisi ega minda mehele, vaid ollakse nagu inglid taevas“ (Mk 12:25), viitab pigem tema vallalisusele. Jeesus kutsus üles juba praeguses elus järgima tulevasi printsiipe.

⁶⁵ Kas Jeesusel oli naine?, http://novaator.ee/ET//kas_jeesusel_oli_naine/, Artikkel, Villu Päärt, 2012

⁶⁶ Uku Masing, Filippose evangeelium, Johannes Esto ühing, Tartu, 2005, 54 (ütlused 111-30, 35)

⁶⁷ “Jesus said to them, ‘My wife...’” A New Coptic Gospel Papyrus by Karen L. King, http://www.hds.harvard.edu/sites/hds.harvard.edu/files/attachments/faculty-research/research-projects/the-gospel-of-jesus-wife/29865/King_JesusSaidToThem_draft_0920.pdf

⁶⁸ V. Päärt, Artikkel, 2012

⁶⁹ D. Brown, 282

⁷⁰ Ibid, 283

Jeesuse ja Maarja võimalik abielu tekitab siamaani kõmu ja on väljaspool teoloogilisi ringkondi üks pingetpakkuvamaid teemasid.

Ka siin võib väita, et Maarja Magdaleena kuvand on muutunud – lisandunud on võimalik abielu Jeesusega.

3.5 Maarja Magdaleena ja ülestõusnud Jeesus

Gnostilistes evangeeliumides on Maarja Magdaleenal oluline koht. Peamiselt seetõttu, et nad uskusid pärimust, mille järgi Maarja Magdaleena oli esimene, kellele ülestõusnu end ilmutas. See sündmus (Jh 20,11 jj) andis Maarja Magdaleenale jüngerite silmis suurema autoriteedi ja tegi temast Kristuse sõnade usaldusväärse vahendaja.

Kanoonilistes evangeeliumites on kirjutatud, et pärast ülestõusmist ilmutas Jeesus end Maarja Magdaleenale (Joh 20,14-18, Mk 16,9-11). See muutis Maarja Magdaleena oluliselt atraktiivsemaks tegelaseks.⁷¹

Kirjutatud evangeeliumidele omistati konkreetsed autorid või nende õpilased. UT kaanoni üheks kriteeriumiks oli teoste apostellik päritolu.

Maarjast on juttu ka ülestõusmispäeva hommikuste sündmuste puhul. Piibel nimetab Jeesuse ristilöömise ja ülestõusmisega seoses kolme Maarja-nimelist naist. Üks neist on Maarja Magdaleena, teine Jeesuse ema, kolmas aga Kloopase naine ja Jeesuse ema õde. Ükski evangeelium ei väida üheselt ja kindlalt, et ülestõusmispäeva hommikul oleks Jeesuse haua juures olnud tema ema. Markuse evangeeliumis öeldakse, et tegu on naisega, „kellest seitse kurja vaimu oli välja läinud.“⁷² Seitse „tähistas sümboliseerivalt ideede paljusust“⁷³. Oluliseks kujuneb siin tõsiasi, et Maarja Magdaleena viibis nii Jeesuse surma kui ka ülestõusmise järgse ilmutumise juures.

Johannese evangeeliumis on stseen, kus Maarja kohtub Jeesusega pärast hauast tõusmist. Hauale läks Maarja Magdaleena üksi ja Jeesus ilmutas end kõige enne temale (Jh 20:11-18). Maarja algul ei tunne teda, kuid siis nimetavad nad teineteist nimepidi. See stseen on tuntud kui visuaalne motiiv '*Noli me tangere*' –

⁷¹ A. Marjanen, 192

⁷² M.-F. Etchegoin, F.Lenoir, 99

⁷³ Ibid, 100

mis näitab eelnevat füüsilist lähedust.⁷⁴ Sellele viitab puudutamise keeld – '*Noli me tangere*' – „Ära puuduta mind“.

Siin on narratiiv, milles kordub sarnane struktuur: otsi-leia, näe-usu, ööpäev. Maarja tuleb hauda öösel ja päev koidab, Maarjale saab osaks täielik mõistmine ja teadvuse ümberkorraldus – ta tuli otsima surnut ja leiab elava Jumala ja uue tähenduse usule. Tema teadvus laieneb piisavalt, et mõista ülestõusmise lunastavat toimet ja ühendust vaimuga.⁷⁵

Matteuse evangeeliumis on naised ülestõusmissündmuste juures, kuid nad on kõrvalseisjad. Markuse evangeeliumis juhib Maarja naisi, et minna Jeesuse keha võidma. Nad leiavad tühja hauakambri ja saavad teada ülestõusmisest. Teade ehmatab neid ja nad põgenevad (MK16:8). Markuse evangeeliumis ilmutab Jeesus end esimesena Maarja Magdaleenale (Mk 16:9-11). Luuka evangeeliumi on peetud kõige enam naisi mõistvaks tekstiks. Ülestõusmisloos on teiste naiste hulgas kohal ka Maarja Magdaleena koos Johanna ja Jaakobuse ema Maarjaga. Siin rõhutatakse, et naised olid algusest peale koos Jeesusega ja nad on võrdväärsed jüngrid. Ka siin on kirjutatud, et tühja haa ja ülestõusmissõnumi said Maarja Magdaleena, Johanna ja Maarja, Jaakobuse ema (Lk 24:9-11).

Uuest Testamendist selgub, et esimene Jeesuse ülestõusmise tunnistaja oli Maarja Magdaleena. Kuid hiljem on Maarja osatähtsust vähendatud suurendades hauale läinud naiste arvu.

Varakristlikus ajas väga tähtsaks peetud küsimus, kes oli Jeesuse ülestõusmise juures, kes oli seal esimene, antud töös käsitletud kirjanduses ei kajastu. Ilukirjanduses on see nüanss oma suure tähtsuse kaotanud. Ka see on kuvandi muutus, et kirjanduses puudub stseen Maarja Magdaleena ja teiste võimalike ülestõusmise juures viibinute kohta.

⁷⁴ M.-F. Etchegoin, F.Lenoir, 126

⁷⁵ Ibid, 128

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Maarja Magdaleena tegelaskuju muutumist varakristlikust ajast tänapäevani ning tuua välja erinevaid müüte temaga seoses.

Teema käsitlemisel olid abiks uurimisküsimused ning varakristlikke ja tänapäevase kirjanduse allikaid, mille abil joonistus välja Maarja Magdaleenast selgepiirilisem pilt.

Uurimisküsimustele vastuste leidmisel selgus, et:

Maarja Magdaleenat kujutati varakristlikus kirjanduses mitmeti.

Ta on naine mitme näoga:

kristlik idealist, salvija, pattukahetsev pühak, apostlite apostel, mõnede arvates Jeesuse naine, ustav jünger, trööstija ja lohutaja, rõõmusõnumi tooja, naine, kes tundis Kõiksust jpm.

Siia lisandub nägemus temast tänapäeva kirjanduses:

püha vereliini esiema, langenud naine, muusa, kunstnike modell, naiseliku spirituaalsuse kehastus, meestekeskse religiooni ohver, tähenduslik sõltumatu naine. Teda seostatakse iidsete jumalannadega ja feminismiga. Maarja Magdaleena lugu on osa sellest, kuidas meie ühiskond tõlgendab müüte, legende ja tundmatut.

Paljud müüdid, mis käesolevas uurimistöös on esile toodud, on leidnud kinnitust.

Müüt Maarjast kui patusest naisest tekkis varakeskajal ja kogus jõudu 13ndal sajandil. Tänapäeva kirjandus – Dan Brown, Kazantzakis – kõik nägid Maarjas nn Püha hoora.

Kuvand Maarjast kui Jeesuse kiusatusest on eriti tugevalt ja värvikalt esitatud Kazantzakise poolt. See, mida varakristlikus kirjanduses ei ole.

Maarja Magdaleena kui alusepanija vereliinile on üks olulisemaid kuvandeid.

Maarja Püha Graalina ja Maarja osalemine Pühal õhtusöömaajal on samuti uued kuvandid.

Veel uusi kuvandeid – Maarja ja Jeesuse abielu – mida varakristlik kirjandus pole esitanud. Kui, siis vaid vihjamisi ja hiljutiste leidude läbi. See kuvand on vapustanud ehk lugejaid kõige enam.

Osades käsitletud allikatest kujuneb Maarja Magdaleenast pilt kui hoorast. See kuvand läbib peamiselt tänapäevast kirjandust. Traditsioonilist abielu jaoks loodud armastatud naise kirjeldust on nii varakristlikus kui ka tänapäevases kirjanduses pigem vähe, kuigi kujutus Maarjast kui Jeesuse naisest on just tänapäeva lisand. Küll aga võib kindlalt väita, et tänapäeva kirjandus on rikastanud Maarja Magdaleena kuvandit paljude värvikate lisanditega, mis varajases kirjanduses puuduvad.

Kuvandi muutuseks saab pidada ka ühe olulise osa ärajäämist Maarja Magdaleena elus – tema või ka teiste isikute Jeesuse ülestõusmise juures viibimine. Antud töös uuritud kirjanduses ei ole seda teemat hilisemal ajal käsitletud.

Nagu tööst selgus on Maarja Magdaleena kohta müüte, mis on muutunud, on müüte, mida pole hiljem käsitletud ja on ka müüte, mis on juurde tekitatud. Võrdlev motiivianalüüs tõestab, Maarja Magdaleena kuvand ajas ei ole alati muutunud, samas jälle on mõneti muutunud, mõneti aga pole hilisemal ajal käsitlemist leidnud. Müüte ja spekulatsioone Maarja kohta on palju ning kelle väited, järeldused ja allikate väljaloetud „faktid“ on õiged ja kellel valed, ei saa me tänapäeval kindlaks teha, kuid nagu ka töös on välja toodud, on võimalik näidata, kuidas see kuvand muutunud on.

Bakalaureusetöö eesmärk sai täidetud ülevaatega Maarja Magdaleena kuvandist ning erinevate müütide kaudu välja toodud, kuidas antud kuvand on ajas muutunud.

Lõputöö autorile andis tehtud uurimustöö arvestataval määral uusi teadmisi, mil moel uurimisobjekt on oma elu elanud ehk kujunenud läbi sajandite.

Käesolev bakalaureusetöö on üks väike osa uurimisvõimalusest antud teemal. Autor näeb edasise uurimise võimalust Maarja Magdaleena kuvandi muutuse teemadel kaasates enam kirjandust nii varakristlikust ajast kui ka tänapäevast.

Kirjandus ja allikad

1. **Brown**, Dan. Da Vinci kood, Tallinn: Ersen, 2003
2. **Brown**, Kevin. 'Tis Pity She's a Whore: The Revision of Mary Magdalene in Contemporary Fiction, Papers on Language and Literature: A Journal for Scholars and Critics of Language and Literature, 2006 Summer; 42 (3): 291-316. (journal article)
http://www.academia.edu/3334718/Tis_Pity_Shes_a_Whore_The_Revision_of_Mary_Magdalene_in_Contemporary_Fiction_ 17.09.2013
3. **Ehrman**, Bart D. Tõde ja vale Da Vinci koodis, Tallinn: Allika, 2008
4. **Etchegoin**, Marie-France, Lenoir, Frederic. „Da Vinci koodi“ jälgedes, Tallinn: Sinisukk, 2005
5. **Gardner**, Laurence. Magdaleena pärand. Jeesuse ja Maarja sugupuu varjamise vandenõu. Sellest, mida ei räägi „Da Vinci kood“, Tallinn: Olion, 2006
6. **Hennecke**, Edgar / Schneemelcher, Wilhelm. Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung, I Band, Evangelien, J.C.B.Mohr(Paul Siebeck) Tübingen, Germany, 1959
7. **Kazantzakis**, Nikos. Viimne kiusatus, Tartu: Johannes Esto Ühing, 2007
8. **King**, Karen L. “Jesus said to them, ‘My wife...’” A New Coptic Gospel Papyrus,
http://www.hds.harvard.edu/sites/hds.harvard.edu/files/attachments/faculty-research/research-projects/the-gospel-of-jesus-wife/29865/King_JesusSaidToThem_draft_0920.pdf 25.09.2013
9. **Koivunen**, Hannele. The Woman who understood completely, A Semiotic Analysis of the Mary Magdalene Myth in the Gnostic Gospel of Mary, Helsinki: Hakapaino OY, 1994
10. **Lahe**, Jaan. Maarja evangeelium - Usuteaduslik Ajakiri 2/2013 (65) ilmumas, käsikirjaline
11. **Lahe**, Jaan. Kui gnostiline on Tooma evangeelium? Usuteaduslik Ajakiri, 2/2009, 93-113.
12. **Marjanen**, Antti. The Woman Jesus Loved. Mary Magdalene in the Nag Hammadi Library and related Documents (NHMS XL), Helsinki, 1995

13. **Marjanen**, Antti. The Woman Jesus Loved. Mary Magdalene in the Nag Hammadi Library and Related Documents. By. Pp. xi + 261. Artikkel. (Nag Hammadi and Manichaean Studies, 40.) Leiden: Brill, 1996
14. **Masing**, Uku. Filippose evangeelium, Tartu: Johannes Esto ühing, 2005
15. **Masing**, Uku. Tooma evangeelium, Tartu: Johannes Esto Ühing, 2005
16. **Pearson**, Birger A. Was Mary Magdalene Wife of Jesus? Was Mary Magdalene a Prostitute? From Saint to Sinner, Biblical Archaeology Society Staff, Artikkel, <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/was-mary-magdalene-wife-of-jesus-was-mary-magdalene-a-prostitute/> 7.09.2013
17. **Plisch**, Uwe-Karsten. Kas Jeesus oli abielus-kära vaikese papüüruse ümber, Kirik ja Teoloogia nr 43, Artikkel, <http://kjt.ee/2012/10/kas-jeesus-oli-abielus-kara-vaikese-papuuruse-umber/> 15.09.2013
18. **Päärt**, Villu. Kas Jeesusel oli naine?, Artikkel, 2012
http://novaator.ee/ET//kas_jeesusel_oli_naine/ 6.09.2013
19. **Rienecker**, Fritz, Maier, Gerhard. Suur piiblileksikon, Tallinn: Logos, 2011
20. **Robinson**, James M., General Editor. The Nag Hammadi Library in English, Leiden, The Netherlands: E.J.Brill, 1988
21. **Roosimaa**, Peeter. Evangeeliumi tähendus algkristlaste juures, Usuteaduslik ajakiri, 2006, 25-39.
22. **Thimmes**, Pamela. Memory and revision: Mary Magdalene Research since 1975, Biblical Studies, vol. 6, 1998

The portrayal of Mary of Magdala in early Christian and present day literature. Motif analysis.

Summary

The aim of this paper “The portrayal of Mary of Magdala in early Christian and present day literature. Motif analysis” was to look into the character of Mary of Magdala and how her image has changed from early christian times to present day and describe different myths around her image.

This literary basis of this thesis are from early Christian literature: the New Testament, Mary's and Thomas's Gospel and from present day literature: Dan Brown's “The Da Vinci Code”, Nikos Kazantzakis “The Last Temptation of Christ” and Laurence Gardner's “The Magdalene Legacy: The Jesus and Mary Bloodline Conspiracy”.

The motif analyses is the basis of creating the image of Mary of Magdala and was used to answer questions about Mary Magdala – who was she, if and how her image has changes in time and space. Different literary myths were used to analyse Mary's image and were the basis of finding differences and similarities in motives.

This thesis consists of 3 parts. The first part concentrates on Mary's image and points out her importance in the early christian literature being the teacher/mentor for other apostels. Also a short overview about different opinions about Mary are given, describing the different Mary's in the Bible and how Mary is portrayed in her conflict relations with Peter. The second part is based on above mentioned literature and how Mary is portrayed there. The third part concentrates on the myths about Mary Magdala: the Sinner, the Temptation of Christ, the Holy Grail, the Last Supper, the Marriage of Mary and Christ, also Mary and the resurrected Christ.

During the centuries the image of Mary of Magdala has changed greatly. There are a lot of myths about Mary and these days we can not say for sure, whose opinions and “facts” are correct and whose are not, but we can point out, if and how the image has changed.

The aim of this theses was achieved by giving an overview about the image of Mary Magdala and showing how her image has changed through different myths.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hille Läänemets
(sünnikuupäev: 05.märts 1961)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Maarja Magdaleena kuvandist varakristlikus kirjanduses ja tänapäevases kirjanduses. Motiivianalüüs,

mille juhendaja on dr.theol Ain Riistan,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 13.11.2013